

4.6. O categorie largă de glose se îngrijește de explicarea termenilor care, în mod previzibil, din diferite motive, nu sînt cunoscuți publicului român. De regulă, precizările sînt întregitoare în ceea ce privește cunoștințele cititorului, iar la nivelul limbii se creează astfel posibilitatea îmbogățirii inventarului lexical prin neologisme.

4.6.1. Astfel apar: „sinagoga carea să chiamă a *livertinilor*” g. *Livertinii era carii îi făcea, den slugi, slobodași* (NTB, FA, 6, 9); *jălearii* g. *Zicu-să carii veniia den păgîni, de să făcea jidovi, și toate țeremoniile lui Moisi le lua sus* (NTB, FA, 2, 10)¹; „*duh pitliv*” g. *Pitliv iaste porecla lui Apolo, carele era dumnezeul păgînilor, carele da răspunsu celora ce-l cerea, carele era și într-această fetișoară* (NTB, FA, 16, 16); *ga[n]grena* g. *Gangrena iaste boală ce mănîncă carnea omului* (NTB, 2Tim., 2, 17); „Și fu tatăl lu Poplie cuprindu de friguri și de vintre zăcînd” g. *Cînd face omul sînge, unii zic inima cea rea, aceii boale* (NTB, FA, 28, 8); „șireag, carea să chiema a *Italii* g. *Carii să chiamă acum oloși* (NTB, FA, 10, 1); „venim la un loc ce-l chiamă *Vad*” g. *Era loc de-a lega corabiia. Greceaște îl chima acel loc, Pulcru* (NTB, FA, 27, 8) („qui vocatur Boniportus”; τινὰ καλούμενον Καλοὺς λιμένας); *ostrac* g. *Ostracele-s găocile de ou și hîrburile și vase mari de lut ca albiile și scoice* (VS, sept., 3), glosă care trebuie considerată avîndu-se în vedere evoluția respectivului termen în vremea lui Dosoftei, precum și accepțiunile și extensiunea la care, în aceeași vreme și în anumite medii, termenul ajunsese; „siropitatel, adecă hrănituriu săracilor, orfanotrof” (VS, iul., 4); *ilectrul* g. *bruștin, chihribar* (VS, oct., 1)²; *aselghii* g. *curviia* (VS, oct., 8) (este vorba despre o prostituată care se pocăiește și devine sfîntă prin faptele și gîndurile sale); *sinagoghiile* g. Pre unde sînt strînși, de ascult cuvîntul lui Dumnedzău (NTB, Mc., 13, 9); *shesiin* g. *asămănarea sau cuviința* (VS, oct., 10); „nuci mînca ce le dzîc *ishas*” g. *smochine uscate* (VS, febr., 15); „carte scrisă cu trei *selide*” g. *foi, СЕЛМС*, liber, *paghina* (VS, oct., 15); *epitimie* g. *certare* (VS, oct., 15); „și alte de suflet folositoare *poiimate* și verșuri” g. *tvoreni* (VS, dec., 4) (împrumut din greacă, explicat printr-un corespondent slavon); „foarte de *poldză*” g. *folos* (VS, nov., 23); *văzdrăjaniei* g. *contininței* (VS, dec., 10); *cavza* g. *vina* (VS, dec., 13); „*trăcheariile*, adecă lumina făcliei carea iaste la dînsul, închipuiaște darul arhieresc carele-l dă pre la creștini, la preoți, la mireani” g. „*sveașnicul*, iar [t]rechiria închipuiaște sfînta troiță” (LEGI Munt., 104). „Chitreanul, căce-i iaste mai mare scaunul, poartă polistavrion, și poartă la mantie rîure ca și mitropolii. Așijderea și arhiepiscopul Damalului” (LEGI Munt., 366); „de rudă împărătească, de străluminăți Martinachii, fiică diind lui Constantin de pre mesereaie *illustrius*” g. *luminat* (VS, dec., 16); „rudă mare și *lustrată*” g. *luminată* (VS, dec., 29); „fu scos naintea *senatului*” g. *boierilor celor de divan* (VS, ian., 21); „era *comes* de boierie” g. *comes – voievod* (VS, apr., 23); „era bolnav de idropică, apă supt *piiale*” g. *îmfătură* (VS, dec., 13); *sinagoga* g. *Unde să strîngea jidovii, să auză cuvîntul lui Dumnedzeu. Noi zicem beseareca* (NTB, Mt., 4, 23); *iotă* g. *Sau certă, sau o slovă, carea-i mai mică* (NTB., Mt., 5, 18); *raha* g. *Ce să zice: Tu, om fără minte* (NTB, Mt., 5, 22) (lat. *raca*, gr. ῥάκα)³; *publicanii* g. *Ce era atuncii vameșii* (NTB, Mt., 5, 46); „Irod *tetrarha* biruitoriu” g. *Al patru biruitoriu de lume* (NTB, Mt., 14, 1)⁴; *satir* g. *Ban sau aspru* (NTB, Mt., 17, 27); *denar* g. *Denariul face zece*

¹ Glosa aceasta pare inspirată de o traducere maghiară a Bibliei.

² Tipăritura prezintă forma ИЛЕКТРЪЛЪ. Plecînd de la faptul că *iactrul* ar fi un hapax legomenon inexplicabil, cercetînd, apoi, precizarea oferită de glosă, credem că trebuie avută în vedere ușurința cu care culegătorul putea confunda slova **л** cu slova **д**. În plus, nu se poate trece peste aceea că Dosoftei este unul dintre pușinii care reușesc să respecte cu strictețe regulile ortografice ale vremii. Pe acest fond, ar fi mai greu de explicat căruia fapt i se datorează prezența, înainte de slova vocală **л**, a slovei **и** și nu a slovei **і**. Culegătorul, așadar, a cules **и**, care preceda o slovă consoană, apoi, rutinat sau dimpotrivă, dintr-o greșeală de ordin vizual sau tactil, în loc de **л** a cules **д**.

³ Termenul ebraic sau aramaic (< *rêqā* ori *rêqâ*), des utilizat în literatura rabinică, poate fi echivalat prin ‘cap sec, nebun’.

⁴ În textele secolului al XVI-lea apare „Irod A-patra-parte despunetoriu” (CB FA, 13, 1); „Irod Al patrul deregătoriu” (CP) redînd vsl. ИРОДЪ ЧЕТВЕРЬТОВАЛСТНЫ. În textele lat. și gr. apare *Herodes tetrarcha*, respectiv Ἡρώδης ὁ τετραάρχης. După cum se observă din forma grecească, acesta este un cuvînt compus, cu sensul ‘governator al uneia din patru provincii’, sau ‘conducător, împreună cu alți trei’. O traducere a textului grecesc sau latinesc ar fi avut doar două soluții: împrumutul sau calcul explicativ, care apare în CB și CP. În textul NTB, însă, *tetrarha* (formă ce pare să fie generată de un text latin), este urmat de *biruitoriu*. Ideea unei duble glosări (apozitie orientativă în text și glosă explicativă marginală) ar fi forțată în acest caz. Probabil că explicația reală este aceea că traducătorul, precum în alte situații, pe lângă textele latinesc și grecesc, a consultat sporadic și un text slavon. Traducerea latină, care conține un împrumut, a putut furniza NTB forma, dar nu avea cum să ofere sugestia și nici soluția *biruitoriu*. Textul grecesc nu putea nicidecum oferi mai mult decît cel latinesc întrucît cuvîntul în discuție era unul grecesc și foarte probabil că, în greacă, nici nu mai era simțit ca fiind compus. Irod este identificat simplu, printr-o singură formă. Traducerea slavă, însă, deși calchiază fidel forma grecească, dobîndește o formă nouă, cu referire la o realitate exotică, ambele avînd nevoie de explicații sau măcar de o privire atentă. Numai consultarea unei versiuni slave putea oferi soluția de a nota în text cea mai importantă trăsătură de conținut a cuvîntului, chiar dacă astfel apare un semipleonasm. Chiar dacă glosele

bani (NTB, *Mt.*, 20, 2); în *corvan* g. În *vistiariia besearecii* (NTB, *Mt.*, 27, 6) (*corbonam*, τὸν κορβανῶν); *gazofilachia* g. *Vistiarul besearecii* (NTB, *Lc.*, 21, 1) (*gazophylacium*; τὸ γαζοφυλάκιον)⁵; *Ravvi* g. *Învățătoare* (NTB, *Mc.*, 9, 5) (*Rabbi*, ῥαββεί); „Avva! Părinte! (CP, 245, 20); „Avva! Tatăle!” (AI, 2, 16), aici redînd **АВВА УТЦЬ**, în gr. αββα ὁ πατήρ, în ambele cazuri (*Romani*, 8, 15; *Gal.*, 4, 6)⁶; *un condrat* g. *A patra parte de un ban face un condrat* (NTB, *Mc.*, 12, 42); „curtea carea iaste pretor” g. *ce să zice casă de leage* (NTB, *Mc.*, 15, 16); *sichera* g. *Beătură de beție* (NTB, *Lc.*, 1, 15); *isop* g. *Trestie* (NTB, *I.*, 19, 29); *preazviteri* g. *Preazviterii să zic popii, diaconii și toți ceia ce-s în cinul besearecii* (NTB, *FA*, 14, 23); *Preazviterul* g. *Bătrînul* (NTB, *3I*, 1); *Preazviter* g. *Cîrstnic au ȳrcovnic* (NTB, *2I*, 1); *teatron* g. *Ce să zice grecește teatron, ce e loc de luptă, în mijlocul orașului, unde să strîngea oamenii, să vază lucruri de minune* (NTB, *FA*, 19, 29); *sicari* g. *Sicarii sînt lotri, tîlhari* (NTB, *FA*, 21, 38)⁷; *ariopag* g. *Ariopag iaste casa orașului, unde să strîngea deregătorii* (NTB, *FA*, 17, 19); *urătoriu* g. *Carele e grăitor sau procatăr* (NTB, *FA*, 24, 1) (oratore; ῥήτορος); *malachii* g. *Ceia ce fac curvie, au cu mîna, au între coapse* (NTB, *1Cor.*, 6, 9) (*molles*; μαλακοὶ); *chimvol* g. *Chimvol, canon sau harfă cu strune* (NTB, *1Cor.*, 13, 1); „Cine nu va iubi pre domnul Iisus Hristos să fie blăstămat, maranata” g. *Lăpădat de la Dumnezău în veaci* (NTB, *1Cor.*, 16, 22) (*Maran Atha*; μαρὰν ἄθά; secvența este în limba aramaică. Segmentată *marana tha* semnifică ‘Domnul nostru, vino!’; segmentată *maran atha* semnifică ‘Domnul vine!’. Probabil că, pe fondul sensului întregului verset, glosatorul român a tradus greșit vreo glosă dintr-unul din textele consultate.); *sărăcin* g. *arap* (VS, oct., 9); *protictorii* g. *sprejinatorii* (VS, sept., 26); *petalon* g. *peteală* (VS, sept., 26); *figură* g. *chip* (VS, dec., 13); *apostat* g. *preastîpnic* (VS, oct., 31); „lăsînd hereghiia legii tăfîne-său” g. *neamul* (VS, nov., 3) (< magh. *eredni*); *porfiră* g. *urșinic* (VS, oct., 23); *stratilat* g. *voievod* (VS, nov., 13); „Iară Zinon, acesta-i legiutoriu zaconicul” (VS, sept., 27); „Și, luîndu-ș privișuri unul cătră alalt” g. *iertăciune* (VS, nov., 23); *peregrinăciunii* g. *călătorii* (VS, dec., 4); *cinului* g. *șirului* (VS, dec., 13); „că-i era faeșe barba” g. *stuhosă* (VS, dec., 17); *eparh* g. *vizir* (VS, ian., 14); *hotră* g. *necurată* (VS, febr., 5); „Și-ndată oglășuit și învâțat de dînsul, să botedză” g. *creștinat* (VS, febr., 26); *s-au oglășuit* g. *creștinat* (VS, febr., 26); „deaca știu vina *holcăi* îmvăță să-l lase neîngropat” g. *gîlceavei* (VS, mart., 15); „ceale cinci *canonice*” g. *canonice cumu-s călugărițele ce li-i viața cu pravilă*” (VS, mart., 22); *gorniță* g. *cerdac* (VS, mai, 10); „unde-i *ciont*, acolo să strîng vulturii” g. *trup, cadaver, stîrv, ciont* (VS, mai, 16); *sinagoghei* g. *A săborului* (NTB, *Mc.*, 5, 22); *diiaconii* g. *Diacon să zice vistiarnicul besearecii* (NTB, *Filip.*, 1, 1) (explică sensul termenului în contextul vremii la care fusese scrisă epistola; diaconii erau servitorii supraveghetorilor, care se numeau *episcopi*); „Hinul, a patra parte unui pint sau 2 cupe” (PO, *Ex.*, 29, 40)⁸; „Rodia poama grană cu alt nume” (PO, 312); „nu fie ție Iacov numele, ce Izdrail, că

marginale aparțin altor persoane decît traducătorilor sau unui colectiv mai lărgit decît cel al traducătorilor, opțiunea finală rămîne motivată de aceleași nevoi de lămurire și pusă în mișcare pe același traseu care include și textul slavon. În același loc din EV.SIB., apare *Irod patru-puternic*, redînd sl. ЧЕТЫРЬТОВАЛСТНИКЪ.

⁵ Cum se observă, aici apare o confuzie. Gr. κορβῶν reda o denumire pentru două realități din lumea ebraică: ‘visteria templului’, cea care interesează aici, și ‘dăruit’. Visteria templului se afla într-o sală, care se numea γαζοφυλάκιον, termen care mai însemna și ‘cutia milei’, cea în care se adunau ofrandele aduse de credincioși pentru întreținerea templului și alte astfel de nevoi (*Mc.*, 12, 41-43; *Ioan*, 8, 20).

⁶ Primul termen era ebraic și avea sensul ‘tată!’, termenul al doilea, așadar, nu face altceva decît să îl traducă pe primul. Situația în care textul unei traduceri (începînd cu cea grecească) se încarcă cu termenul din ebraică, iar apoi îl traduce, nu este singulară (Vezi și cazul „Ravvi, învățătorule!”). Asemănător se prezintă lucrurile în cazul numelui apostolului care se îndoiește, *Toma* (ebr. *t’āmā*) avînd sensul ‘geamănul’, ceea ce, în textul grecesc apare redat prin Δίδυμος, iar în CB se înregistrează: „**ОДИН БЛИЗНЕЦ**”, explicat apoi: „căce-i fu doao deagete îmbinate” (CB, 424, 1-2). Dacă în unele texte, după numele ebraic (sau grecesc sau slavon) traducerea conține precizări precum „ce se zice, cheamă, spune, numește, care se tălmăcește”, în altele avem a face cu o simplă alăturare de două nume aparținînd la două limbi diferite, dar trimițînd către același referent.

⁷ Sicarii constituiau o facțiune extremă a naționaliștilor iudei, denumirea fiind echivalentă cu ‘răzvrățiți care poartă pumnal pe sub haină’. Lat. *sica* ‘pumnal’, pe baza căruia s-a format cuvîntul, cu ajutorul suf. *-arius*, pare a fi, însă, de origine tracă, unde desemna un pumnal. În greacă și, mai ales, în latină cuvîntul (probabil împrumutat de la traci) capătă o valoare peiorativă, de la ‘purtător de pumnal’ ajungîndu-se la ‘ucigaș, criminal’ (Este posibil ca al doilea nume al lui Iuda *Iscarioteanul* să fi fost un atribut care să fi făcut referire la faptul că acesta era zelot).

⁸ Notă lipsită de corespondent în textul maghiar. Acest tip de abatere este caracteristic pentru mentalitatea celor din spațiul transilvan - traducători și revizori de texte de proveniență occidentală. Nu rar se întîmplă ca glose din textul maghiar să nu fie redade în traducerea românească a aceluiași text, deși acele nu erau dictate de nevoile exclusive ale cititorilor maghiari, după cum nu rar se întîmplă ca acolo unde textul maghiar nu prezintă glose, traducerea sa românească să le creeze. Tot astfel se întîmplă și în text (deși cu o amploare redusă, dar, comparativ cu ceea ce se înregistrează în traducerile din slavonă, fenomenul iarăși este semnificativ), unde traducerea simplifică și adaptează

spre Domnezeu ai învins” (*Gen.*, 32, 28), g. „Israil, amu luptătoriu lu Domnezeu” (PO, *Gen.*, 32, 28)⁹; „Iacov chiemă acel loc Pnuel, că pre Domnezeu față fâțiși am văzut și sufletul meu se-au mîntuit” (PO, *Gen.*, 32, 30) g. „Pnuel, amu față lu Domnezeu au cunoștința lui”¹⁰; „Hozenul, cu alt nume pieptari” (PO, 272), după ce apăruse deja în versetele anterioare, dar fără vreo explicație, internă sau marginală, către cititor; pentru „Pune iară în hozenul giudecăției învățatura și dereptatea” (PO, *Ex.*, 28, 30) se explică: „Urimul și tumimul”¹¹; „veni o vaină sau ienă, hiară cumplită” g. *vaina, un fealiu de zmau în patru picioare, vînătoare* (VS, ian., 19); apoi: „veni o hiară ce să chieamă *vaena*” g. *ВАННА* (VS, mart., 5); „cincisprăzece *stadii*” g. *Alergături* (NTB, I., 11, 18); „șasezeci de *stadii*” g. *Într-o stadie, sînt 25 de pași* (NTB, *Lc.*, 24, 13); „șase sute de *stadii*” g. *Stadii, 125 de pași, 1600 de stadii fac 50 de mii de mile de pămînt nemțești* (NTB, *Ap.*, 14, 20) (se observă că glosa face apel, în primul rînd, la un anumit cerc de cititori); *stadii* g. *pistreale* (VS, sept., 9) [termenul avea două sensuri: ‘distanță egală cu bătaia unui proiectil (săgeată, piatră)’, de unde: ‘loc special amenajat pentru întreceri (alergări)’]; *dzeace stadii* g. *o mie de stînjeni* (VS, mart., 1).

Oarecum specială, dar nu diferită de această categorie, este situația formei *omul*, din PO, *Gen.*, 2, 15, unde se notează marginal *Adam*, acesta din urmă fiind un cuvînt ebraic, cu sensul ‘pămîntesc, din pămînt’, apoi ‘om’ (ebr. *adāmāh* desemna ‘solul’). Pe măsură ce prima carte a *Bibliei* avansează, primul om nu mai este numit în traduceri prin *om*, ci capătă numele *Adam*, altfel spus termenul ebraic este împrumutat de limbă, unde devine substantiv propriu.

4.6.2. Uneori limba română nu prea era de folos, referentul fiind mai degrabă necunoscut, motiv pentru care, mult mai mult decît în cazurile precedente, glosatorul face eforturi slab răsplătite: *theorie* g. *vedeanie, bogorecenie* (VS, ian., 30); *scoice* g. *hîrburi, scoice* (VS, dec., 13); *iconomahul* g. *iconoborețul* (VS, dec., 26); *un chit* g. *Chitul iaste peaste de mare* (VS, nov., 15); *delfin* g. *peaste de mare* (VS, oct., 15); „cu farmeci și cu mîngăni” g. *fapturi* (VS, ian., 21) (creația din glosă arată mai degrabă că *mînganie* nu era priceput decît că se crea pe seama cunoscutului, cu toate că astfel se apela competența cititorului); *practiceasca* g. *făpturalnica* (VS, febr., 12) (este vorba de înțelepciune); *diferenție* g. *dessămănare* (VS, mart., 1); „mînca păstări de un fealiu de bob sălbatec ce-i dzîc *СЛОНЕЧНИКЪ СТРОЧИСТИИ*, că îmblă după sore” g. *Lupinus sativus* (VS, febr., 18); „că era *scriitoriu caligraf*” g. *ДОБРО ПИСЕЦЪ* (VS, mart., 12); „liturghiia cea de post *ПРЕЖДЕ СВЪШТЕНА*” g. *ПРЕЖДЕ СЪШТЕНА* (VS, mart., 12).

4.6.3. Tipul acesta poate fi întîlnit și în cazul numelor proprii: „Teofan *poeticul*” g. *tvorețul* (VS, ian., 27); *Augusta* g. *împărăteasa* (VS, febr., 26); „o călugăriță Melanthiia, ce să tîlcuiaște *Negraea*” g. *neagră femeie* (VS, dec., 24); „Ioan *Lecanomadol*, adecă *МИДЕЛНИКО ВАЛШЕВНИКЪЛА*” g. *Cearopnicul* (VS, febr., 11); „Grigorie ce-i dzîc Dialog sau *Beseadovnic*” g. *Dialog* (VS, mart., 12); *Mamon* g. *Sirineaste: Lăcomiia lumii*. (NTB, *Mt.*, 6, 24) (în traduceri greacă și latină cuvîntul apare, de regulă, glosat, în unele apărînd ca substantiv comun); *Betfaghii* g. *Ce se zice Casa Izvorului* (NTB, *Mt.*, 21, 1); *Decapolia* g. *Noi zicem 10 orașe* (NTB., *Mt.*, 4, 25)¹²; *Gheennei* g. *Matca focului* (NTB, *Mt.*, 23, 15); *Iupiter* g. *Greceaste Diapon* (NTB, FA, 14, 12); *Mercurie* g. *Ermii* (NTB, FA, 14, 12) (este semnificativ pentru această traducere faptul că ambele nume apar în latină, abia glosele apelînd la limba greacă); *Ataliia* g. *Atalia iaste orașul Pamfilii, lîngă mare, aproape de Lichineia* (NTB, FA, 14, 25); *Tessalonic* g. *Solun* (NTB, FA, 17, 1); *Diane* g. *Greceaste, Artemida, dumnezăoia Asiei* (NTB, FA, 19, 24); *Liva* g. *Carele-i spre amiazăzi și spre apus* (NTB, FA, 27, 12) (*africum*; λίβα); *Euroclidon* g. *Numele vîntului despre răsărit, cu vicol reapede* (NTB, FA, 27, 14) (*euroaquilo*; εὐροκύλων); *în Adria* g. *În Marea Adriei* (NTB, FA, 27, 27); „în *Herson*” g. *în Crîm, Chefea* (VS, sept., 16); *Herson* g. *Crîm* (VS, sept., 20); „în țara *Senaar*” g. *la Vavilon* (VS, sept., 21); *Olimb* g. *un munte* (VS, oct., 9); *Iracliia Thrachiei* g. *Țarigrad* (VS, nov., 30); *Patras* g. *Morea* (VS, nov., 30); *Xirolofon* g. *Dealul săc* (VS, dec., 15); *Dionis* g. *Bachus* (VS, ian., 16); *Herson* g. *Corsun, Crîm* (VS, mart., 7); *Etherie* g. *Aitherie* (VS, mart., 7); *Herson* g. *Crîm* (VS, mart., 7); *Apa Dnprului* g. *Niprul* (VS, mart., 7); *Afroditei* g. *Veneri* (VS, apr., 28); *Mars* g. *Aris* (VS, apr., 28); *Greția* g. *Țara Grecească* (VS, mai, 1); *Hrisostom* g. *Zlatoust* (VS, nov., 13).

pliind textul la unele cerințe ale cititorului și ale limbii. De altfel, acest model de procedeu este preluat de către traducătorii transilvani de la traducătorii textelor pe care, acum, ei le traduc în română.

⁹ *Israel* are sensul ‘cel care luptă cu Dumnezeu’, ‘Dumnezeu luptă, învinge’.

¹⁰ *Peniel* are sensul ‘fața lui Dumnezeu’.

¹¹ După unii comentatori este vorba despre două pietre prețioase (dintre cele douăsprezece încastrate pe zona pectorală a veșmîntului preoțesc conceput de Moise, hoșenul); sensul celor doi termeni ebraici este ‘lumina’, respectiv ‘perfectiunea, adevărul’.

¹² *Noi* desemnează, probabil, pe traducători și nu pe români, în general. Se observă și variația formulei, care putea fi și: *ce se cheamă, ce se zice, adecă*.

4.6.4. Sugestive pentru concepția glosatorului sînt situațiile inverse: *prăvirîște* g. *teatrum* (VS, oct., 17); *clești* g. **ордѣмбола, охѣроллаѣѣ** (VS, oct., 30); „întră într-o mănăstire cu călugări mulți” g. **полиидрѣи** (VS, febr., 10); *îngrecarea* g. **Зачаггга** (VS, dec., 9); *prăvirîște* g. *teatrum, meidan* (VS, ian., 29); *vină* g. *cauză* (VS, ian., 1); *Care lucru iaste al său* g. *proprium* (VS, ian., 17); „aveare de stătu” g. *depozitum* (VS, ian., 19); *muncitorului* g. *tiranului* (VS, ian., 15); „Sebastian Duxul și Victor Voievodul” g. *stratilatul* (VS, febr., 26) (curios apare faptul că pentru *dux*, care, ce-i drept, se mai înregistrează și în alte texte vechi românești, nu se dă nimic); „s-au spodobit episcop” g. *hirotonit* (VS, nov., 10) (termenul din text este pe înțeles pentru cei oarecum familiarizați cu limbajul religios, el fiind abundent atestat în secolul al XVI-lea. În glosă apare termenul specializat. În felul acesta, cei care nu știau aveau posibilitatea de a învăța, cei care cunoșteau primul termen căpătau acces la cel de-al doilea¹³); „Carele s-au aflat de față la întîiul săbor ce s-au făcut în Nichea, învățînd *datul* credinții ceii bune” g. *dogma* (VS, iun., 4); *rudeniei începătoriu* g. **Родончллннкл** (VS, dec., 13); „scriitoriu de *iscălitură*” g. *notariu, șliahtici* (VS, dec., 18); „izbăvitoarei de *otravă*” g. *farmacolitriia* (VS, dec., 22); *prilej* g. *cavză* (VS, predosl.); „idolii de lemn ciopliți și de piatră și vărsați de aramă și de argint, cei *vârșați*, grecește **χονεβτα**, lătinește conflatile, cei *săpați*, grecește **глипта**, sculptilia, **изваланл нстѣ каннал**. Cumir era *idol cu frîmseațe femeiască*, *xoanon trebiște, împărătesc chip cioplit*, *agalma cumir femeiesc*, *capîște idol mîncăcios*, cum era Vil de mînca mult, caută-l la Daniil, **гллв 14**” (VS, mai, 8).

4.6.5. Privind în ansamblu, la masa publicului, eterogenă ca instrucție, se observă că, prin astfel de glose sînt atinse cel puțin două deziderate importante. În primul rînd, se încearcă depășirea unor neajunsuri ale lexicului limbii române, lipsit de unii termeni. Ceea ce apare în glosă devine precizare și/sau varianta pentru termenul din text. Acest paragraf se referă la termeni pe care pînă și limbile greacă și latină i-au împrumutat din ebraică sau la termeni pe care limbi precum latina, slavona, limbile moderne s-au văzut nevoite să-i împrumute din greacă, respectiv latină și greacă. De multe ori, este vorba despre termeni care exprimă concepte la a căror profunzime și complexitate o cultură și o civilizație pot ajunge doar în urma unor stăruințe, care nici măcar nu-i garantează acel acces. Prin intermediul traducerilor, cititorii ajung să cunoască într-un mod mai sigur, chiar dacă neorganic, astfel de concepte, într-un prim pas pe calea viitoare ascensiuni cultural-spirituale și mentale¹⁴.

În al doilea rînd, prin menționarea termenilor din limbile de cultură, traducătorul oferă garanția și proba de veracitate a traducerii sale, precum și proba erudiției sale, iar cititorul capătă posibilitatea de a dobîndi sau de a-și lămuri unele cunoștințe.

4.7.1. Formule precum *ce să zice, să spune, să chiamă* etc. apar curent în vechile texte românești, unde se întîlnesc cel mai frecvent cu valoarea ‘adică, cu alte cuvinte, înseamnă’. Uneori, ele aparțin traducătorului român, altele sînt conținute de textul de tradus și se traduc împreună cu acesta. Formulele de mai sus introduc o categorie importantă de glose explicative, prin care cititorul capătă lămuriri și se edifică. În „Toma, carele să chiamă «geamă»” (NTB, I., 11, 16) („Thomas, qui dicitur Didymus”; Θωμᾶς ὁ λεγόμενος Δίδυμος); „Simon, ce să zice Pătru” (NTB, Mt., 4, 18) („Simonem, qui vocatur Petrus”; Σίμωνα τὸν λεγόμενον Πέτρον) sau „Iară Saul (carele-i și Pavel) g. *Pînă aici s-au chemat Saul, iară de icea încoalea, Pavel* (NTB, FA, 13, 9) cititorul este ferit de posibile confuzii, lărgindu-i-se sfera de informații. În „Tavitha, carea, de veri tîlcui, să zice „capră sălbatecă” g. *Grecește, Dorcas* (NTB, FA, 9, 36) textul capătă complexitate, dar cititorul dobîndește astfel cunoașterea unor trăsături morale aparținînd personajului descris pe această cale. Nici aici, procedeul nu aparține traducătorului român, pentru care segmentul respectiv face parte din text deoarece textul grecesc conține, pentru cititorul grec, traducerea în greacă a numelui ebraic. Textul biblic s-a încărcat astfel cu o glosă explicativă, pe care o înglobează, și care, ulterior, făcînd parte din

¹³ În plus, acest tip de situație evidențiază o trăsătură importantă a oricărei activități sociale, cum este și limba: oricît ar dori să nu învețe, individul ajunge în situația de a acumula cunoștințele socializate, o activitate socială impunîndu-se oricum; singurele opțiuni reale sînt integrarea sau excluderea prin izolarea totală.

¹⁴ Atunci cînd, în esență, este vorba despre recuperarea, în cadrul unei culturi, a unui set de cunoștințe, care numai acumulate și puse laolaltă pot procura o înțelegere reală (corectă și de nivel superior) a unui conținut, pot apărea dificultăți în a reda anumite conținuturi, chiar aparent banale. Acesta este cazul în: *filosofilor* g. *Vălsvilor* (NTB, 117); *maghi* g. *Filosofii* (NTB, Mt., 2, 7); *maghi* g. *Gîcitor* (NTB, 2, 16). Deși, în mod constant, în lat. apare *magi*, iar în gr. **μάγοι** - firește, la cazurile corespunzătoare, după cum se observă, traducătorii încă mai căutau termenul adecvat, în principal datorită faptului că realitatea la care acesta trebuia să trimită, destul de complexă și obscură totodată, avea nevoie de toate nuanțările deodată, fiind total necunoscută și nefamiliară în spațiul românesc. Cu alte cuvinte, traducătorul avea de adus la cunoștința cititorului o anumită realitate nuanțată, iar limba română trebuia să-și găsească mijloacele pentru a o exprima, ceea ce, firește, implică și lipsa unui termen convenționalizat și care, indiferent de mărimea sferei sale sau de mulțimea notelor de conținut, ar fi fost utilizat pentru a reda o noțiune deja construită și cunoscută.

textul sacru, trece în latină și slavonă (Ταβειθά, ἡ διερμηνευομένη λέγεται Δορκάς; „Tabitha, quae interpretata dicitur Dorcas”¹⁵; **Давида, иже скъзана глетѣ срѣна**). De asemenea, lămuritoare și îmbogățitoare pentru cititor sînt glosele care se referă la nume comune, precum în: „Cade-să de acmu să știm (...) ce va să dzică săbor. Săbor dzice adunare” (VARL., 330, 9-11), sau: „Numele îngerului să înțeleage purtătoriu de veaste” (VARL, 330, 4-5) sau glosa marginală din *Predosloviia Evanghelii lui svînt Mattei*: „Pre scurt, Evangheliia iaste învățatura acelora lucruri ce-au învățat și au făcut Hristos”. (NTB, 116), sau se explică valoarea contextuală a unui termen, rezultat al unei traduceri literale: „meargerea grăiaște-se: viață cu frică și cu cinste”. După cum se observă, pentru ultimele patru situații, glosarea este mult mai necesară decît pentru precedentele. Chiar nefiind absolut indispensabile, glosele de aici oferă un plus de cunoaștere în general, apoi informații vitale pentru corecta înțelegere a contextelor în care cele două cuvinte apar, căci glosele conțin valoarea etimologică a respectivilor termeni și se referă la niște substantive comune, fundamentale în lexicul religios.

4.7.2. Există situații în care tâlcuirea este explicit menționată și se referă la contexte care, la un prim nivel, nu pun probleme de înțelegere. O astfel de glosă oferă o informație suplimentară care desăvîrșește înțelegerea segmentului sau obligă cititorul să zăbovească asupra segmentului, atrăgîndu-i în felul acesta atenția asupra faptului că respectivul segment de text cere un alt nivel de lectură: „Și adusără asina și mînzul și pusără desupra lor veșmintele sale, și-l pusără spre iale” g. *Tîlc: Hristos n-au șezut pre amîndoao, numai pre mînzul, cum arată ceialalți evanghelisti; că face pomeană Sfînta Evanghelie de amîndoao, iară într-un loc au fost* (NTB, Mt., 21, 7); „nu numai cu pîine va trăi omul, ce cu tot cuvîntul carele iaste den gura lui Dumnezeu” g. *Ce să zice: Săva cu ce voiaște Dumnezeu să-l hrănească* (NTB, Mt., 4, 4); „Cine înțelepțeaste zilei, lui Dumnezău înțelepțeaste” g. *Aici zice: Au a mînca, au a nu mînca, să facă pre cinstea lui Dumnezeu, știind cu adevăr că-i place, au că nu-i place lui Dumnezeu* (NTB, Romani, 14, 6); „Au nu avem puteare pre o sor muiare a o purta” g. *Muerii îi zice sor, nu pentru frăția, ce pentru cinste muerească* (NTB, 1Cor., 9, 5); „Să ară zice cineva tătîni-său sau mîni-sa corvan (ce iaste daru) au cu ce te-ai agiutorat de la mine” g. *Ce să zice, cîtă jărtvă duci. Ei zicea că foloseaste și părinților; iară pre ei, numai în daru-i hrănescu* (NTB, Mc., 7, 11) („Corban quod est donum”; κορβῶν, ὁ ἔστιν δῶρον). Oarecum aparte este cazul de sub Mt., 8, 3 (NTB), unde este vorba despre un *bubos* (Mt., 8, 2) care îi ceruse lui Isus să-l curățească. În text apare: *gubăviia* g. *Acest feal de bube era de eșii denlontrul omului și nu să putea curăți*. Glosa nu constituie o simplă descriere ori explicare a unei boli, acest aspect fiind depășit, cu atît mai mult cu cît termenul era larg cunoscut încă din secolul precedent. Explicația are rolul de a feri cititorul de înțelegerea întîmplării în mod simplist: s-a petrecut o minune și nu o banală vindecare! Uneori, precizarea din glosă dezambiguizează, precum în: „Și toți aceiași beutură sufletească beură, că bea den cea piatră sufletească, carea mergea după ei, iară piatra aceia era Hristos” g. *Nu mergea piatra, ce apa ce cursease, după ei, den piatră* (NTB, 1Cor., 10, 4); act care poate fi dus la extrem, precum în „Iară nemerind în locul a doao mări” g. *Unde să împreuna 2 mări* (NTB, FA, 27, 41), unde un simplu proces mental ar fi eliminat varianta absurdă (două mări suprapuse). Astfel de glose pot oferi, totodată, informații pe care numai un bun cunoscător al textului sau al comentariilor textului le are. Necesitatea acestora privește pe oricine vrea să parcurgă respectivul segment în deplină cunoștință de cauză, pe mai multe niveluri și formîndu-și o imagine lipsită de puncte obscure: „Noe al optul” g. *Fost-au 8 înși în corabie; al optul, Noe* (NTB, 2P, 2, 5); „după patru sute și cincizeci de ani” g. *450 de ani au fost în Eghipet și în pustie* (NTB, FA, 13, 20); „patruzeci de ai” g. *Acești să numără cu ai lui Samuil* (NTB, FA, 13, 21).

¹⁵ Faptul că textul latin nu precedează precum cel grecesc și nu traduce substantivul Tabitha, ci dă termenul întîlnit în versiunea grecească este semnificativ pentru a arăta măsura în care textul sacralizat înglobează glosa transmișîndu-i astfel întreaga sa sacralitate; este de menționat că traduceri românești din secolul al XVI-lea vor proceda precum textul grecesc și cel slavon, redînd cuvîntul în română, respectiv slavonă.